

Birutė JASIŪNAITĖ
Vilniaus universitetas

„DIEVO PYRAGAS“ (MITOLOGINIŲ PERSONAŽŲ DAIKTAI FRAZELOGIJOJE: VALGIS IR GĖRIMAS)

§ 1. Tai jau antrasis straipsnis, skirtas frazeologinių junginių, kuriuose minimi įvairūs mitologinių personažų daiktai, etnolingvistinei analizei. Ankstesniame tokio pobūdžio darbe (Jasiūnaitė 2007) nagrinėjami posakiai, kuriuose vienaip ar kitaip atsispindi mitinių būtybių gyvenamoji aplinka: pastatai, jų dalys, namų bei sodybos interjeras, bažnyčios interjero komponentai bei apeiginiai daiktai. Toliau varydami pradėtąjį darbą, pereisime prie frazeologizmų, kuriuose drauge su mitinėmis būtybėmis minimi įvairūs valgių bei gėrimų pavadinimai. Iš ankstesniame straipsnyje nurodytų šaltinių, pirmiausia „Lietuvių kalbos žodyno“ (LKŽ I–XX, 1941–2002), „Frazeologijos žodyno“ (FŽ 2001) bei įvairių smulkiosios ir pasakojamosios tautosakos tekstų surinktas palyginti nemažas mus dominančių posakių pluoštas – iš viso 73 pavyzdžiai. Jie suskirstyti į dvi leksines–semantines grupes: 1) frazeologinius junginius, kuriuose vartojami valgių pavadinimai, 2) posakius, kuriuose minimi gėrimų pavadinimai. Toliau nuosekliai aptarsime kiekvieną iš jų.

§ 2. Frazeologizmų su valgių pavadinimais grupė yra kur kas gausesnė: ją sudaro daugiau kaip pusšimtis posakių – 54 pavyzdžiai. Patogumo sumetimais pagal juose minimas realijas šiuos frazeologinius junginius galima skirstyti smulkiau. Mus dominančiuose posakiuose drauge su mitologinių personažų pavadinimais gali būti vartojami: 1) įvairių duonos rūšių pavadinimai, pvz.: *Dievas pyragus mala* JB I 56 (Mrj) „griaudžia“; *Dievo stalo ragaišėliai, duonelė* R 271 „kalėdaitis“; *Dievo pyragas* 1) Vb „kalėdaitis“, 2) NdŽ „komunija“; *Gavėno pyragas* LKŠ 108 (Kp) „Pusiaugavėnyje vaikams dalijamos lauktuvės“; *Suplojo kaip ragana ragaišį* Ds „greitai ir netikusiai ką nors padarė“; *Minko ir kepa kaip ragana ragaišių* LTR (Ant) „labai greitai dirba“; *Iškepė kaip ragana ragaišį* Ds „greitai padarė

darbą“; *Gera kaip šv. Ona: atvažiavo su šviežiu ragaišiu* KrvP (Trg); *šventa Ona skystapladė* LTR (Kp) „turima galvoje, kad iki šv. Onos (liepos 26 d.) šviežių rugių duonos pladelė (kepalėlis) būna skysta, pazmekusi“; *Ties bagočiais čertas su kaločiais* Zt „jie greitai turtėja“; 2) duonos sudedamųjų dalių pavadinimai, pvz.: *Dievas tešla ataduos* Tvr „niekad nebeatgausi“; *Ko gi sėdi kai apaštalas tešloj* (nejudėdamas)? KIK 42, 78 (Aln); *Eik velniam tešlos minkyti!* P. Cvir „piktas linkėjimas“; *į velnio miltus išdėti* Krš „iškeikti, išplūsti“; *Akmuo susprogo į kelmo miltus* Šts „išlakstė į smulkias skeveldras“; *Į velnio miltus išdirbs* Pvn „labai išbars“; *Deda mane į velnio miltus* Rdn „keikia“; *velnio pluta* Krš „nenaudėlis, nedorėlis“; 3) košės ir jos uždaro pavadinimai, pvz.: *Eik tu balosna su velniais košę virti!* KrvP (Srij) „piktas linkėjimas“; *Neišsėdi kaip košės apraganautos priėdęs* Kb; *Bagotam velnias košėj spirgučiais leidžia* LTR (Srij) „jis greitai turtėja“; *Bagotam velnias ir į košę šika*, o biednam ir *įšikęs išema* End „vienas akyse turtėja, kitas skursta“; *Bagočiui ir velnias košę šika, pieną myža* KrvP (Vlkv); *Ponui į košę velnias spirgais šika*, o biedniokui ir *į kruopas dar primeža* PtP 527; *Bagotam ir velnias košėn taukų prideda* LTs V 186 (Pn); *Bagotam ir velnias košėn šika* Vrn; *Bagotam ir velnias sviestą košėn drebia* Kp; *Bagočiui Dievas į košę spirgais šika* PtP 527; *Turtingam pats velnias sviestą į košę krauna* PtP 527; *Bagočiui velnias ir košę pučia* LTs V 186 (Ob) „visaip padeda“; *Bagotam ir velnias patirština košę* Sl; *velnias taukais aruodan krauna* J. Balt „viskas sekasi“; 4) sriubų pavadinimai, pvz.: *Duosiu galvon, tai net velnias batviniuos taškysis!* Skp „sukruvinsiu“; *raganos barščiai* trš „kas nors kartus“; *giltinė užtrynė barščius* Šmn „mirė“; *Ir tu pasensi, jei giltinė barščių neužkuls* Sln „jeigu nenumirsi“; *giltinė žalių barščių* Všk „nenaudėlis“; *Išmurkdė kaip velnių kopūstuosa* Nmn; 5) mėsos patiekalų pavadinimai, pvz.: *smerčio kresna* (spirginys) Dr „kas labai liesas, silpnas“; *Dirba, stengias kaip už Dievo lašinius* Glv „labai stropiai“; *Geidžia kap ragana mėsytės* Ldvn; *Velniam pateksi an spirgų* ZanŽ III 622 „būsi nužudytas“; *Jau nunešė velnias ant spirgų* ZanŽ III 147 „gavo galą“; 6) kitų valgių pavadinimai, pvz.: *Kai man, tai nieko nereikia kaip šventam Petru: nei raguoliai kept, nei patelnia tept* Dbk; *Kaip velnias sėdo į pipirus* PnmA „pateko į keblią padėti“; *Ko veizi kaip velnias į vėdarą?* Ggr „piktai“; *Su raganių druska* (užkalbėta druska) žmonės gydė paraganotus gyvulius LTR (Krp); *velnio grietinė* Vaižg „degtinė“; 7) vidurdienio bei vakaro valgio ar šiaip kokių

vaišių pavadinimai, pvz.: *Laumės večerę verda* Kl „vakare kyla rūkas“; *velnio vakarienę užvirtį* Vlkv „sukelti nesantaiką“; *pas rymotinėlį* (rūpintojėlį) *nuėiti ant pietų* Trk „numirti“; *Jau tas nuėjo prie Abraomo ant pietų* LPP I 90 (Pln) „numirė“; *Važiuk pas velnią ant pietų!* LTR „piktas linkėjimas“; *Plaukai stati stovi – danguj skerstuves junta* Lkv „sako apie pasišiaušusį“.

§ 3. Kaip matyti iš nurodytų pavyzdžių, mitinių būtybių „menu“ mus dominančiuose posakiuose – gana gausus ir įvairus. Jau seniai pastebėta, kad dialektinėje frazeologijoje itin gyvai jaučiamas kalbos ryšys su įvairiais ekstralingvistiniais faktoriais (plg. M o k i e n k o 1973, 21). Reikia pabrėžti, kad etnolingvistą domina ne dialektinė frazeologija apskritai, o pirmiausia ta jos dalis, kuri atspindi konkrečios kalbinės bendruomenės papročius, tradicijas bei mitologinius vaizdinius (G u d a v i č i u s 2000, 100). Bet kokį frazeologizmą galima traktuoti kaip savotišką nedidelį tekstą (mikroteksta), perteikiantį kultūrinę informaciją. Ji gali būti perteikiama arba tiesiogiai (pačiu denotatu), arba dėl asociacijų su tautinės kultūros etalonais, simboliais bei stereotipais (M a s l o v a 1997, 45). Mūsų atveju frazeologiniuose junginiuose su valgių pavadinimais kaip kokiame veidrodyje atsispindi tradicinės lietuvių kaimo bendruomenės mitybos struktūra bei valgyimo įpročiai. Atidžiau išsižiūrėjus matyti, kad tai nėra paprastas kaimiečių kasdieninių valgių sąrašas: drauge su mitologinių personažų pavadinimais frazeologizmuose paprastai minimi vadinamieji apeiginiai valgiai. Jie gali turėti ne tik visiems įprastą, bet ir ritualinę paskirtį, vadinasi, tam tikromis sąlygomis gali būti laikomi sakraliais, tam tikros galios turinčiais daiktais. Anot žymaus prancūzų sociologo E. D u r k h e i m o (1999, 41), sakralios ne vien personifikuotos esybės, paprastai vadinamos dievais ar dvasiomis: sakralus gali būti bet koks, net ir kasdieniškiausias daiktas. Esama sakralių žodžių, sakinių, formulių, tam tikrų gestų, judesių. Šiuos dalykus pravartu turėti galvoje, tiriant mitologinę leksiką bei frazeologiją.

§ 4. Nesunku pastebėti, kad mus dominančiuose frazeologizmuose paprastai vartojami senų tradicinių valgių pavadinimai: *dúona, ragaišis, pyrãgas, košė, kresnà, vėdaras, raguõliai, batvõniai* ir pan. Etnografų teigimu, visų seniausi valgiai – įvairios sriubos bei košės (D u n d u l i e n ė 1982, 173). Ypač daug įvairiausių košių iš miltų, kruopų bulvių ar jų mišinio tradiciškai buvo verdama Žemaitijoje. I. K o n č i u s (1996, 205), kilęs nuo

Žarėnų (Telšių raj.), išvardija net septynetą šiokiadieniais valgomų košių ir vieną šventinį patiekalą – vadinamąjį šiūpinį, kurį virdavo Kalėdoms iš stambių miežinių kruopų, žirnių, kiaulės kojų ir galvos. Visoje Lietuvoje nuo seno pietums verdamos tradicinės mėsiškos sriubos *barščiai* (*batvīniai*) bei *kopūstai*, aukštaičių dar vadinamos *vīralu* Kp, Šmn, Slm, Skp, Rk, Ds, Žl, Smn¹ (Dundulienė 1982, 173; Dulaitienė 1958, 127; Končius 1996, 204). Sriubos bei košės buvo labai populiarios kalendorinėse bei šeimos šventėse: štai Dievėniškių (Šalčininkų raj.) apylinkės gyventojai barščius virė Kalėdoms, Velykoms, vestuvėms, laidotuvėms, o eidami į krikštynas paprastai nešėsi grikių košės (Samulionytė 1995, 299t.). Kupiškėnuose vestuvėms privirdavo daug kopūstų su mėsa (Buračas 1993, 364).

§ 5. Aukštaitijoje buvo itin paplitęs kitas prosenovinis valgis – blynai, kepami iš įvairių rūšių miltų, dažniausiai parauginti, rečiau prėski (Dundulienė 1982, 175). Štai kupiškėnai pusryčiams valgydavo žirninius, miežinius ar kvietinius *paplóčius*, dar vadintus *raguóliais* arba *papelėniais*, keptus ant laito, ruginius *parúgėlius* (paraugintos tešlos blynus – kartais jiems suvartodavo likusią duonos tešlą) su varškės *dāžiniu* (tam tikru būdu paruoštu padažu) arba *blynùs*, keptus keptuvėje (Dulaitienė 1958, 127)². Pietų Lietuvoje, Pāvarėnio apylinkėse (Varėnės raj.) pusryčiams, kurie čia vadinti slavizmu *abiedà*, buvo įprasta kepti miežinius, grikinius arba lėšių *blynùs*. Ypač dideliu skanėstu laikytos vadinamosios *bañdos* – stori bulviniai blynai, kepami ant kopūstlapių tiesiai ant pado. Jas sutepdavo sviestu, taukais ar kanapių pienu, o per linų kūlimo talkas – netgi medumi. Per Užgavėnes čia tradiciškai kepė blynus, grikinę *bābką* (pyragą) ir grikinių kruopų košę, kuri buvo šventinis skanėstas: šiokiadieniais tenkindavosi grikinių miltų koše (Marcinkevičienė 1998, 40t.).

§ 6. Duona, kuri, anot rytiečių patarlės, senesnė net už Koraną (KPP 224) – ne tik labai svarbus kasdieninis lietuvių valgis, bet ir nuolati-

¹ Aukštaičiai taip dažniausiai vadina mėsiską sriubą, o žemaičiai – bet kokią sriubą.

² Įdomu pastebėti, kad aiškiai senesnės kilmės, storesni, tiesiog ant krosnies laito kepami miltiniai valgiai turi lietuviškus pavadinimus, o keptuvėje kepami plonesni, įmantresni kepiniai vadinami slavizmu *blýnai*. Plačiau apie vadinamąją kultūrinę leksiką ir jos skolinimąsi žr., pvz., Stundžia 1979, 89–90.

nis daugelio apeigų komponentas. Ją valgydavo per įvairias šeimos bei agrarines šventes. Su duona sutikdavo ir išlydėdavo svečius, parnešdavo jos lauktuvių grįždami iš viešnagės. Duonos kepalas – tradicinis tarnybą baigusiu samdinių paviržis. Su duona susiję įvairūs maginiai veiksmai – gydymai, burtai, užkalbėjimai (D u n d u l i e n ė 1982, 176t.). Apie duoną buvo draudžiama sakyti, kad ji negardi³. Net ir mažiausiam trupinėliui nukritus, reikėdavo jį pakelti, pabučiuoti ir suvalgyti. Duonelė buvo kaip Švenčiausias – labai gerbiama (M a r c i n k e v i č i e n ė 1998, 46). Kūpiškio apylinkėse manyta, kad jei tavo namai dega, o tu pamatai duonos kepalą, apverstą aukštiełninką, tai pirma gražiai padėk duoną, o tik tada bėk gesinti. Labai rūpintasi ir duonos skalsumu: kupiškėnai kepalo nedėdavo prariektu galu į duris, kad duona neišeitų iš namų (D u l a i t i e n ė 1958, 131). Pyragas, ragaišis – tai jau šventinė duona, valgoma tam tikromis progomis. Pāvarenyje pyragus kepėdavo metinėms šventėms – Kalėdoms, Velykoms (M a r c i n k e v i č i e n ė 1998, 107). Sintautų (Šakių raj.) apylinkėse, kur žmonės gyveno gana pasiturinčiai, tokiais kepiniais vaišindavosi ir per talkas – rugiapjūtę, kūlimą, bulviakasį, svarbesnes šeimos šventes (G a l v y d y t ė 1996, 202). Kvietinis pyragas – būtinas vestuvių apeigų komponentas: tokia apeiginė duona daug kur Lietuvoje paprastai turi slaviską pavadinimą *svočiōs karvōjus* Slv, Šk, Kp, Km, Mrk, Lp⁴.

§ 7. Ši etnologinio pobūdžio įžanga savaiame pasidarys suprantamesnė ir pagrįstesnė, kai prisiminsime, kad ir mums rūpimi frazeologiniai junginiai *Dievo pyragas*, *Dievo stalo ragaišėliai* (*duonelė*) yra tos pačios prigimties kaip ir minėtasis *karvōjus*: tai apeiginės duonos pavadinimai. Tarminėje šnekamojoje kalboje dažniausiai vartojami skolinti per

³ Toks lingvistinis draudimas aiškiai rodo duonos sakralumą: anot E. D u r k h e i m o (1999, 45), sakraliniai daiktai – tokie daiktai, kuriuos saugo ir nuo profaninių daiktų izoliuoja draudimai.

⁴ Štai kaip atrodo kupiškėnų karvojus: Karvojus apvalus kaip nutekintas, o viršus iškilus, bet ne aukštas, krašteliai apipinti trijų vijų tešlos pynele ar dviejų vijų virve. Visas viršus aptupdytas gražiomis paukštytėmis iš tešlos. <...> Prieš dėdami karvojų ant stalo, jį apkaišo rūtom. Rūtas kiša į tam tyčia karvojų kepant padarytas skylutes. Kiti pyragai, kepami iš rankinėmis girnomis maltų kvietinių miltų, vadinosi ragaišis, kepašis, bandėlė ir papelėnis (B u r a č a s 1993, 322). Sprendžiant iš pavadinimo, karvojus yra veikiausiai naujas dalykas.

Kūčias valgomo paplotėlio pavadinimai, pvz.: *plotkà, plotkėlė* Skr, Mrj, Ds, Ant, Lkm, Vrn, *plōtkas* Pc, *aplotkà* Dr, Sz, *aplōtkas* Brs, *blynėlis* Dv, *kalėdaitis* J, KlvrŽ, Dr, Pkl. Jie tikriausiai senesni už mus dominančius frazeologinius junginius ir bus pakliuvę į lietuvių kalbą jau po krikščionybės įvedimo drauge su kita slavų kilmės religine leksika (plg. Sabaliauskas 1990, 229). Frazeologizmai bus vėliau atsiradę jau lietuvių kalbos dirvoje, susiformavus savitoms Kalėdų šventimo tradicijoms. Kalėdaičiai – svarbi apeigų dalis: jie pirmieji pakliūva ant šventinio stalo: An šieno balta marška ir an tos marškos deda plotkelę. Tadui jau visi valgiai an stalo (Marcinkevičienė 1998, 80); Dievo pyrago barsto kiekvienan valgin LKŠ 22 (Všn). Kalėdaičio laužymu ir valgymu prasideda iškilminga Kūčių vakarienė. Visi pasimeldę pirmiausia laužia vieną kalėdaitį arba Dievo pyragą. Malda ir kalėdaičio laužymas – šeimos galvos pareiga. Tai yra pirmųjų krikščionių meilės puotos atminimas (JB II 167). Plotkelė tradiciškai ne tik gyvųjų, bet ir mirusiųjų, kurie Kalėdų naktį aplanko namus, vaišės: Rūpi pasižiūrėt, ar nebūta dūšelių. Žiūrim, ar semta aguonpienis, ar nėra trupinių... Visi būdavom palikę gabaliuką savo plotkelės. <...> Kartais atrodo, kad gal ir atsikąsta (Marcinkevičienė 1998, 86). Matome, kad Kūčių vakarienės metu išmoningai susipina krikščioniškosios ir pagoniškosios tradicijos: bendras kalėdaičio laužymas bei vėlių maitinimas.

§ 8. O štai Marijampolėje užrašytas posakis *Dievas pyragus mala* „griaudžia“ gali būti ir senesnės kilmės. Esama daugelio tradicinių folklorinių aiškinimų, iš kur atsiranda perkūnijos keliamas garsas. Jis galįs kilti, kai mitinės būtybės (Dievas, perkūnas, Alijošius, šv. Petras, velnias) važinėjasi ratais po dangų, dirba įvairius darbus (mala girnomis, raičioja arba skaldo akmenis, mieruoja bulves, dirba skūrą žmonių griekams rašyti), šaudo, barasi, grūmoja, groja muzikos instrumentais, puotauja ir šoka ir pan.⁵ Iš sakmių tekstų žinome, kad tai Dievas davęs žmonėms duoną: Senų senovėje, kada ponui Dievui žmones ką tik išmokus javus sėtie, maltie ir iš javų duoną minkyt ir keptie, duonelė, sako, buvus labai

⁵ Plačiau apie juos žr., pvz., Balyš 1998, 53–59. Plg. dar baltarusių posakį Бух калачи вize „Dievas pyragus veža – griaudžia“ VES 357.

brangi LP II 31 (Brť). Pasakojamosios bei smulkiosios tautosakos tekstuose matome Dievą elgiantis tarsi gerą sodybos šeimininką: jis ruošiasi kepti duoną arba dalina ją žmonėms, pvz.: An pripečkio gi buvo Dievo duona inmaišyta LP I II 253 (Jž); Ponas Dievas jam [tinginiui] iš dangaus išmetė bulkelę duonos ŠLSA 115 (Grz); Ateis Dievas, gera darydamas, bulkeles dalydamas, bet tu negausi, gardžios duonelės neparagausi KrvP (Mrk); Dievas duos duonos, o Marija mėsos KrvP (Kp).

§ 9. Duoną tradiciškai globoja ne tik Dievas, bet ir katalikų šventieji: tas aiškiai matyti iš Tauragės apylinkėse užrašyto frazeologinio junginio *Gera kaip šv. Ona: atvažiavo su šviežiu ragaišiu*. Taip sakoma apie dosnią, ratuotą viešnią. Šv. Ona minima per patį vasaros gražumą – liepos 26 d., kai jau sulaukiama naujo derliaus, o su juo – ir šviežios duonos. Nekelia abejonių, kad šis lyginamasis frazeologizmas kildintinas iš daug kur Lietuvoje žinomų patarlių, kuriose minima šv. Ona ir su ja susijusios gėrybės: pienas, grietinė, duona, pvz.: Šventa Ona – duonos ponia LTs V 380 (Pln); Šventa Ona gera žmona: duoną kepė, su smetona tepė Juod Kn 183 (Grz); Šventa Ona tai bent žmona: neša pieną, duoną ir smetoną S. Dauk. Tiesa, tradiciniame kupiškėnų pasakyme *Šventa Ona skystaplade* jau mažiau optimizmo: čionai turima galvoje, kad žmonės, baigę senojo derliaus grūdus, kartais apie šv. Oną išsikepa duonos iš dar ne visai pribrendusių rugių, o ši būna negardi – skysta, salsterėjusi, suzmekusi⁶.

§ 10. O kaipgi dialektinėje frazeologijoje atsispindi duonos ryšys su neigiamaisiais mitologiniais personažais? Baltarusijos saloje Zieteloje užrašytas posakis *Ties bagočiais čertas su kaločiais* aiškiai skolintas: tai matyti iš pačios jo leksinės sudėties⁷. Šiaip jau mitinės būtybės mėgsta duoną ir pyragus, noriai jais vaišinasi, o kartais net ir vagiliauja nuo žmonių, pvz.:

⁶ Tikėjimuose duona dažnai atlieka ir apsauginę (apotropinę) funkciją. Ypač tai pasakytina apie vadinamąją šv. Agotos duoną – duoną, pašventintą bažnyčioje per šv. Agotą (vasario 5 d.), pvz.: Perkūnui griaudžiant ir esant troboj, deginama šv. Agotos duona TDr III 193 (Dglš); Šventos Agotos duona – apsigynimas nuo ugnies ŠLSA 192 (Grz); Jei uždega perkūnas trobą, tai su šv. Agotos duona ugnį galima išvesti JB I 72 (Km).

⁷ Panašių dalykų rasime ir rusų smulkiojoje tautosakoje, pvz., Мужик просил у черта пшеничного хлеба, черт дал ему калач, сказав: Кал-ач (по-татарски: не надейся, будь голоден) (D a l' 1989, 286).

Ant trepų padėta trys pyragai dėl aitvaro LPĮ III 434⁸; Laumė nešės maišelį, pilną gardžių pyragų prikištą ŠLSA 135 (Grz); Atbėgo velnias ir pavogė tą bandutę duonos, suvėdė parbėgęs namon Juod Kn 35 (Vlkv)⁹. Jeigu pasitaiko, kad velnias vaišina žmogų, jo buveinė, maistas ir visi daiktai atrodo kitaip, negu yra iš tikrųjų (Vėlius 1987, 45). Velnio įduoti pyragai ir meduoliai pavirsta visokia bjaurastim, pvz.: Davė jam ponaitis visokių dovanų, piernykų ir karvojų. <...> Išsijema iš kišenės, ėgi žiūri – arkliušū-džiai! LPĮ II 270 (Jž); Pasirodė, kad anglys pavirto auksu, o pyragai – žemės kupstais, medžių žieve (Dubingiai 1971, 332).

§ 11. Kaip žmonių gyvenime, taip ir mitiniame pasaulyje duoną, ragai-šį dažniausiai kepa moteriškieji personažai¹⁰. Turime trejetą lyginamųjų frazeologizmų, užrašytų Dusetū bei Antalieptės apylinkėse (Zarasų raj.), kuriuose šį darbą atlieka ragana: *Suplojo kaip ragana ragaišį; Minko ir kepa kaip ragana ragaišų; Iškepė kaip ragana ragaišį*. Visais trimis atvejais turimas galvoje netvarkingas, netikęs, paskubomis atliktas darbas. Susekti tikrąją šių posakių motyvaciją ne taip jau paprasta. Veiksmažodžių *kèpti, iškèpti* reikšmė „greitai, paskubomis ką padaryti, įsteigti“ LKŽ nepaliudyta iš gyvosios kalbos. Jeigu taip ir būtų, tai dar nepaaiškintų visos reikalo esmės: kodėl gi palyginime minima ragana ir jos veiksmas. Pats žodis *rāgana*, kaip žinome, reiškia nepaprastą, antgamtiškų sugebėjimų turinčią moterį – žynę, burtininkę. Ji gali raganauti – kerėti. Viena ryškiausių raganos galios apraiškų – sugebėjimas ką nors atlikti labai greitai. Sakmių ir

⁸ P. Šmitas (2004, 100) cituoja 1636 m. P. Einhorno duomenis: latviai, iškepe duoną, pirmiausia turi jos duoti pūkiui (pūķis). Rusai tradiciškai aukoja duoną vandėniui (Tokarev 1957, 86; Vinogradova 2000, 104). Iš ukrainiečių tautosakos žinoma, kad žmogus kas mėnesį neša velniui nesūdytos kvietinės duonos kepalą ir juodą gaidį JB I 246. Polesėje duonos duodama naminiui (домовик) (Vinogradova 2000, 284), bet jis paprastai neliečia ikonų, duonos ir druskos, jei šios padėtos ant stalo (Nikiforovskij 1907, 51). Lietuvių velnias irgi prisibijo duonos, nes ši iškepta iš Dievo globojamų rugių (Vėlius 1987, 52).

⁹ Baltarusių tautosakoje velniai suėda duoną, žmonių parsineštą iš Velykų šventės VES 428. Panašiuose pasakojimuose pasitaiko tarybinio gyvenimo realijų: rusų undinė (русалка) vagia nuo kolūkiečių duoną, o šie slepiasi nuo jos buvusioje cerkvėje MR 55.

¹⁰ Minėtinos Anglijoje, Sufolko grafystėje, randamos fosilijos (suakmenėję jūros gyviai), dėl įdomios formos vietos žmonių vadinami *Fairy Loaves* „fėjų kepalėliai“ DS 146. Fėjų vaikų valgis primena duoną, maišytą su vynu ir medumi FTBI 216.

pasakų tekstuose ji ne šiaip sau šeimininkauja, taisy valgi: jos pasėti javai čia pat auga, bręsta, žaibiškai nukertami ir iškuliami, o iš sumaltų grūdų kepamas nepaprastas pyragas, pvz.: Ji greitai paėmė kviečių, sugriovė krosnį ir pasėjo kviečius. Šie greitai užaugo, prinoko. Ji juos nupjovė, iškūlė, sumalė. Tada iš pusės miltų iškepė pyragų, o iš pusės padarė košės. Abidvi apsižergė šluotas, paragavo košės ir išskrido pro aukštinį LD 213 (Ign); Ji kelis syk mosterėjo ranka – miškas buvo suartas, išakėtas, javai pasėti ir jau prinoko, susimalė ir išsikepė ragaišio StŽ 277 (Graž). Matome, kad raganos ragaišis atsiranda ne be burtų galios ir pats yra kerėjimo priemonė. Šis palyginti nedidelis, bet pakankamai įtaigus sakmės ar pasakos epizodas¹¹ ilgainiui buvo „sutrauktas“ į trumpą, kompaktišką lyginamąjį folklorinės kilmės frazeologizmą, kuriam, kaip ir daugeliui mums rūpimų frazeologinių junginių, būdinga neigiama konotacija: juo apibūdinamas karštakošis, greitadarbis žmogus. K. Voslytė (1977, 203) teigimu, palyginimai su mitologinių personažų pavadinimais paprastai ką nors paneigia, suniekina, esti ironiški, išjuokiantys įvairias žmogaus ydas bei trūkumus.

§ 12. Greta raganos ragaišio, Dievo pyrago turime dar ir Kūpiškyje užrašytą *Gavėno pyragą* su labai aiškia motyvacija: taip vadinamos Pusiaugavėnyje (įpusėjus didžiajam priešvėlykiniam pasninkui) vaikams iš miestelio parneštos lauktuvės: saldainiai, riestainiai, pyragėliai. Jas duodami vyresnieji paprastai sako: „Gavėnas (Užgavėnių baidyklė) kluone virto per žardį, pribarstė – aš radau, susirinkau ir parsinešiau“ LKŠ 108 (Kp). Paprotys įvairiomis progomis (iš ilgesnės viešnagės, šventės, turgaus ir pan.) pargabenti namiškiams lauktuvių Lietuvoje plačiai žinomas. Tokios lauktuvės dažnai vadinamos daiktavardiniais frazeologiniais junginiais, į kuriuos įeina žodis *pyrāgas*, vartojamas perkeltine reikšme, pvz.: *kūmų pyragas* „riestainiai, saldainiai ir po burnelę gėrimo, dalijami per krikštynas“ TDr I 107 (Plt); *veselės pyragas* End, Kl „lauktuvės iš vestuvių“, *zuikio (kiškio Pn)*

¹¹ Mus dominantis kerėjimo motyvas gali būti labai senas ir toli gražu ne lietuviškos kilmės. Jį randame jau „Tūkstančio ir vienos nakties“ (1995, 443t.) pasakose, pvz.: Ji išsitraukė iš raudono maišo kažką raudona ir pažėrė vidury rūmų. Staiga tas kažkas virto upe, kuri raibuliavo lyg jūra. Tada karalaitė pasisėmė saują miežių, išbarstė ant žemės ir palaistė tuo vandeniu. Grūdai virto plaukiančiais javais. Karalaitė surinko tuos grūdus ir sumalė į miltus. <...> Jei suvalgysi bent vieną trupinėlį [tokio valgio], tapsi prieinamas jos burtams.

pyragas Dkš, Rdn, Pns, Br „iš laukų parsinešta nesuvalgyta duona ar šiaip lauktuvės vaikams“ (apie šiuos posakius dar žr. J a s i ū n a i t ė 2001, 187).

§ 13. Rečiau frazeologizmuose su mitologinių personažų pavadinimais minimos duonos sudedamosios dalys: miltai, tešla, pluta. Komiškas tvėrečėnų pasakymas *Dievas tešla ataduos* „niekad nebeatgausi (skolos ir pan.)“ yra vadinamoji negalimumo formulė, žinoma iš daugelio tautosakos žanrų: pasakų, dainų, piršlio korimo dekretų, patarlių. Tokius posakius jungia bendra reikšmė „niekada“. Vienas labai būdingų šios formulės variantų – neįvykdomas pažadas ką nors atgauti po mirties, pvz.: *Aš tau užmokėsiu angliukais anam pasaulį* KrvP (Švnč); *Atiduosiu po mirties panedėly* KrvP (Brt); *Savo pinigus sugrąžinsi, kai su šventu Petru pasimatysi* KrvP (Al). Tokiems frazeologiniams junginiams autorė yra skyrusi atskirą straipsnį (žr. J a s j u n a i t e 2005). Piktas pasakymas – siunčiamoji keiksmo formulė *Eik velniams tešlos minkyti!*, žinomas iš P. Cvirkos raštų, irgi sietinas su pomirtinio gyvenimo vaizdiniais. Lietuvoje paplitę tikėjimai, kad velnias gališ nemačiom įlįsti duonos tešlon: nuo jo ginamasi kryžiaus ženklų, kuris spaudžiamas tiek į patį duonkubilį, tiek ir į pirmąjį krosnin šaunamos duonos kepalą, pvz.: *Kartą šeimininkė, duoną užminkiusi, užmiršo įmygti kryžių, tai kai atidengė duondangtį, pasiruošusi duoną kepti, iš duonkubilio iššoko tešluotas velnias su tešluotais ūsais* (D u l a i t i e n ė 1958, 129t.)¹². Dažniau dialektinėje frazeologijoje randame *velnio (kelmo) miltus*¹³: *Akmuo susprogo į kelmo miltus* „išlakstė gabalėliais, skeveldromis“, *į velnio miltus išdėjo, į velnio miltus išdirbs* „iškeiks, iškoneveiks“. Pastaroji perkeltinė reikšmė tikriausiai naujesnė. Iš folkloro tekstų žinome, kad velniai dažnai apsėda malūnus, juose šeimininkauja, pvz.: *Velniai, pamatę raštą, tuojaus sumalė pelenus į miltus* LP II 151 (Dkš); *Tie velniai atidavė jam porą maišų miltų* LP I IV 157 (Brt).

§ 14. Tradiciniam mitologinių personažų „menui“ nuo seno priklauso ir košė, kitaip nebūtų galėjusi atsirasti Seirijuose (Lazdijų raj.) užrašyta

¹² Bavarijoje (Vokietija) kepėjai, kad sektųsi, mesdavo į krosnį gabalus tešlos, sakydami: „Čia tau, velne!“ (T a j l o r 1989, 483).

¹³ Velnio miltai žinomi ir rusų folklore, pvz.: *Где черт ни малол, к нам с мукой на двор* (D a l' 1989, 131). Rusai tradiciškai aukodavo vandėniui miltus, duonos trupinius (T o k a r e v 1957, 86).

siunčiamoji keiksmo formulė¹⁴ *Eik tu balosna su velniais košę virti!* Pasakojamosios tautosakos tekstuose mitinės būtybės verda košę, ją valgo ar netgi pešasi dėl jos¹⁵, pvz.: Minėt reikia Jurgis¹⁶, kaip visus vilkus privalgydino košelės puodelį išviręs, tai tada vilkai nekliudo karvių, avelių TvrK 334; Ateina du aitvaru ir ėda iš bliūdžiukų košę LP I II 201 (Ps); Klausas, kaip aniuolai gieda ir už košę su spirgais provojas LP II 65 (Srd). Košė gali būti ir kerų, burtų priemonė. Ypač dažnai tokią nepaprastą košę verda moteriškieji personažai – raganos, norėdamos stebuklingu būdu pakliūti į Joninių nakties susibūrimus, pvz.: Visos raganos Joninių naktį eina košės valgyti JB IV 167 (Al); Raganos brauko rugių žiedus ir paskui, sulaukę Joninių naktį, verda košę. Prisivirę pasitapa bamba, pavalgo ir paskui, paėmę piestą, lekia į Kijevą LP II 260 (Dkš); Tai tyrei išvirus, pasitėpė abi pažastis, pritepė kožna po vieną šluotą, ant šluotų apsižergusios pro atvirąjį dūmtraukį išlėkė TDr III 57 (Maž. Lietuva). Toliau tekste paprastai sakoma, kad tokia košė susigundęs žmogus nenustygs ir galvo-trūkčiais išleikia paskui raganas. Taigi Kabėliuose (Varėnės raj.) užrašytas lyginamasis frazeologizmas *Neišsėdi kaip košės apraganautos priėdės* turi aiškia motyvaciją, kuri matyti iš platesnio folklorinio konteksto. Reikėtų priminti, kad toks raganų ar jų apkerėtų žmonių elgesys gali turėti realų pagrindą: rugių žiedų košės komponentas galėjo būti vadinamoji skalsė (*Claviceps purpurea*) – parazitinis rugių varpų grybas, turintis nuodingų medžiagų, stipriai veikiančių žmogaus psichiką. Tai seniai žinomas psichotropinis augalas, galintis sukelti traukulius, haliucinacijas, galbūt ir skrydžio iliuziją (S e n v a i t y t ė 2006, 24).

§ 15. Iš šios grupės pavyzdžių bene įdomiausi labai gausūs, visoje Lietuvoje gerai žinomi patarlių frazeologiniai junginiai, kuriais taikliai, pusiau

¹⁴ Dėl termino siunčiamoji formulė vartosenos žr., pvz., J a s i ū n a i t ė 2006, 271.

¹⁵ Košę mėgsta ir kitų tautų folkloro mitinės būtybės. Štai suomių pasakoje sakoma, kad žmogus pasisamdė velnią už padienį. <...> Bernas liepė išvirti košės, tik be druskos JB I 114. Košę vertina ir lenkų boginkos – moteriškieji personažai, labai primenantys mūsų laumes (V i n o g r a d o v a 2000, 45).

¹⁶ Čia turimas galvoje šv. Jurgis – gyvulių globėjas. Jo žinioje ir didžiausi gyvulių priešai – vilkai: Šv. Jurgio kurtai yra vilkai: ką Jurgis paskiria vilkui, tai tą vilkas ir ima LKŠ 166 (Lš).

humoristiškai nusakomas greitas ir ne visai aiškus žmogaus turtėjimas. Tokiais atvejais paprastai įtariamas slaptas piktųjų jėgų įsikišimas, todėl ir dialektinėje frazeologijoje dažniausiai minimi obsceniški velnio veiksmai, pvz.: *velnias į košę šika; velnias košę šika, pieną myža; į košę velnias spirgais šika; Dievas į košę spirgais šika* ir pan. Variantai su kintamaisiais veiksmažodiniais komponentais tikriausiai bus atsiradę eufemistiniais sumetimais, pvz.: *velnias košėj spirgučiais leidžia; velnias košėn taukų prideda; velnias sviestą košėn drebia; velnias sviestą į košę krauna* ar tiesiog *velnias košę pučia* (aušina); *velnias patirština košę*. Užbėgdami už akių pasakysime, kad velnias čia veikiausiai yra kito populiarus mitologinio personažo – aitvaro substitutas (pakaitalas): toks įvairių mitinių būtybių „suvelnėjimas“ – žinomas reiškiny. Sakmėse nedoras šeimininkas paprastai turtėja dėl obsceniškų aitvaro veiksmų, pvz.: Aitvaras pasiraivęs ėmė vėmti varškę į dubenis KS 371; Tai anys [aitvarai] iš gerklių pylė alaus statines, sviesto bliūdus LTs IV 540 (Rš); Pūkiaiai (aitvarai) parbėgo, avižas išvėmė į aruodą ŠLSP 115 (Grz). Kad tradicinei kultūrai būdingi siužetai gali tiesiogiai įtakoti populiarių posakių atsiradimą, ypač gerai matyti tais atvejais, kai sakmėse aiškiai minima košė ir mitinės būtybės pagalba ją verdant, pvz.: Maišo ir šneka: „Tirštėk, tirštėk, košele!“¹⁷ Tas ir atsiliepė ar garinėje, ar kamine: „Devynias parapijas perėjau – miltai užantspauduoti“ LTs IV 538 (Varn); Įdėjo vieną saują miltų ir kalba maišydama: „Tirštėk, tirštėk, košaitė!“ – „Šikėk, šikėk, košaitė! Kad jau miltai užšaudyti“, – atsiliepęs kamine aitvaras JB IV 160 (Kltn). Kaip matyti iš pavyzdžių, aitvaras sąmoningai vengia minėti miltų žegnojimą ir tam reikalui vartoja eufemistinius pakaitalus: jis gališ priberti į košę tik *neužšaudytų* miltų. Anksčiau išdėstyti faktai bei samprotavimai verčia atsargiai spėti, kad pirmiausia, matyt, bus atsiradęs frazeologinis jungi-

¹⁷ Įvairūs šios folkloro formulės variantai bus pakliuvę į LKŽ dėl pasitaikančių įdomių veiksmažodžių ar išiktukų, pvz.: Tūmu tūmu košėlė, tūmu tūmu Kl; Košele, tumók, tumók Lk. Įdomu, kad formulė vartojama ir maišant duoną: Sutirštū, duonute, sutirštū Vv. Panašios išplėstinės formulės taikomos norint, kad greičiau stingtų ir tirštėtų avižinis kisielius, pvz.: Mūs kisielius tirštyn, o kaimyno – skystyn Mrj; Stink stink, kisieliau, parjos Motiejus an šyvos kumelaitės, an nuogos subinaitės ZanŽ III 177 (Snt).

nys *velnias košėn (j košę) šika*, o jau vėliau – jo padailintieji ar išplėstiniai variantai: *velnias patirština košę*, *velnias sviestą košėn drebia* ir pan.¹⁸ Kitokia raida sunkiai įsivaizduojama.

§ 16. Toliau iš eilės reikėtų aptarti tuos frazeologinius junginius su mitinių būtybių pavadinimais, kuriuose minimos sriubos. Tokių atvejų turime palyginti nedaug. Juose pasitaiko tik dviejų tradiciškai vartojamų mėsinių sriubų pavadinimai – *barščiai (batvinių)* ir *kopūstai*. Skāpiškyje (Kūpiškio raj.) užrašytas piktas grasinimas Duosiu galvon, kad net *velnias batviniuos taškysis!* „primušiu, sukruvinsiu“ sietinas su liaudiškąja barščių simbolika: dėl raudonos spalvos jie gali pavaduoti kraują, pvz.: Brolis kai riekė duoną, tai dūrė peiliu pūslėn ir išleido raudonus barščius. Sesuo pamanė, kad tai brolio kraujas LLP 87 (Žsl). Perkeltinės reikšmės frazeologiniai junginiai su šios sriubos pavadinimu irgi nusako kraujo praliejimą peštynėse, plg. *barščius palieti* Gs „sukruvinti“, *barščius susisemti* Alv „būti sukruvintam“. Pasakymas *raganos barščiai* „kas nors labai kartus, pvz., naminis tabakas“ man žinomas tik iš A. Baltrūno raštų, kur vaizduojamas Merkinės (Varėnės raj.) apylinkės žmonių gyvenimas. Tabakas – psichotropinė medžiaga, vadinasi, jis ne be reikalo siejamas su mitinės būtybės pavadinimu. Folkloro tekstuose raganos barščiai ir kopūstai atrodo labai jau makabriškai ir atspindi jos polinkį į kanibalizmą, pvz.: Nuėjau į kitą [kamarą], tai radau statinę kraują, statinę smegenų!¹⁹ – „Tai mano barščiai, tai mano kopūstai“, – atsakė ragana LP II 271 (Vlkv).

§ 17. Dialektinėje frazeologijoje randame ir kitą kanibalę – giltinę, pvz.: *giltinė užtrinė barščius* „mirė“, *jei giltinė barščių neužkuls* „jeigu nenu-mirsi“ ir galiausiai *giltinė žalių barščių* „nenaudėlis, nedorėlis“. Kaip matome, miręs žmogus giltinei tėra barščių *užtrinas* ar *užkulas* „pagardinimas, paskaninimas“. Tradicinėje pasakoje iš J. Basanavičiaus gimtinės Ožkabalė (Vilkaviškio raj.) matome kumą giltinę, drauge su žmogumi srebiančią barščius, pvz.: Kad tu giltinė, tai gerai, būsi mano sėbre. Sėskiva čion pakelėj, aš turiu barščių, ir valgysiva LP I 248 (Brt). Giltinė nusipelno vaišių, nes esanti teisinga: pjaunanti visus lygiai. Neužmirština ir tai, kad Vakarų

¹⁸ Plg. dar baltarusių *Багатаму і чорт у кашу маслом кідае* PtP 527.

¹⁹ Nuo raganos neatsilieka ir *velnias*: O tas jo [velnio] medus – tai žmonių smegenys LP I 100 (Brt).

Lietuvoje dar ir dabar per gedulingus pietus duoda sriubos – barščių arba kopūstų (Miljus 1990, 226), plg. dar ir § 4. Kad barščiai – tradicinis laidotuvių valgis, matyti ir iš dialektinės frazeologijos: A, mirk, tai *bus šiltų barščių Dv*²⁰.

§ 18. Panaši kultūrinė konotacija būdinga ir tiems frazeologiniams junginiams su mitinių būtybių pavadinimais, kuriuose minimi mėsiški patiekalai: *spirgai, krėsnos, lašiniai*. Štai Darbėnuose (Kretingos raj.) labai liesas, silpnas, sunykęs žmogus vadinamas *smėrcio kresna* (spirgu), o Sintautuosė (Šakių raj.) žinomi bent keli mirtį reiškiantys posakiai su aiškia aliuzija į velnio kanibalizmą: jau *nunėšė velnias ant spirgų, velniam pateksi an spirgų*²¹. Folkloro tekstuose kartais matome mitines būtybes, smaguriaujančias spirgučiais, pvz.: Davė tai bobai, kuri buvo giltinė, tų spirgučių LPI IV 226 (Brt); Laumė, veik atėjusi, pradėjo tuos spirgus valgyt LTs IV 550. Iš Gėlvonų (Širvintų raj.) apylinkėse užrašyto lyginamojo frazeologizmo *Dirba, stengias kaip už Dievo lašinius* galima spręsti, kad Dievas čia kiek humoristiškai subuitinamas. Jis elgiasi tarsi rūpestingas, dosnus namų ir ūkio šeiminkas, kuris už gerą darbą stengiasi atsilyginti gausiomis vaisėmis²².

§ 19. Makabriškąją kanibalizmo temą nuosekliai tęsia šiame straipsnyje nuolat minima ragana: visoje Europoje viduramžiais buvo tikima, kad raganos žudančios mažus vaikus ir valgančios jų mėsą JB II 197²³. Tokias pažiūras atspindi iš Liudvinavo (Marijampolės raj.) žinomas tradicinis palyginimas *Geidžia kaip ragana mėsytės*. Raganą – kraugerę ir mėšė-

²⁰ Apie numatomus šermenis dar sakoma: *Būt šiltų kruopų Grv; Greit gali būti šilto ragaišio Ut; Būs šviežios duonos su sviestu End*. Taip pajuokaujama, jei kas dejuoja ir gąsdina mirsiąs. Posakiuose minimi tradiciniai šermenų patiekalai.

²¹ Naujesniuose tikėjimuose velnias ir kitaip prasimano mėsiško valgio, pvz.: Nabašniko nagų negalima kirpti, nes velnias lenciūgą veja arba košelieną verda (L u k m i n i e n ė 2006, 10).

²² Įdomų posakį apie kalėdinį Dievo dosnumą turi Lietuvos rusai sentikiai: Христос рождается, колбасой кидается RPL 171. Čia turima galvoje, kad Kalėdoms paprastai pjaunamos kiaulės. Baltarusiai malūnininkai, norėdami įtikti vandėniui, aukodavo jam kiaulieną, lašinius (Т о к а р е в 1957, 86).

²³ Štai baltarusių tradicinėje kultūroje žinomas *мясоедный шабаш* (sausio 18 d.) – velnių ir raganų susibūrimas, kurio metu nuduriamas ir suvalgomas kūdikis (Н и к и ф о р о в с к и й 1907, 93). Serbų raganos ėda vaikus, geria kraują, minta dvėseliena (V i n o g r a d o v a 1992, 66–68).

dę paųistame iš ryškų, kartais net natūralistinių pasakojamosios tautosakos vaizdų, pvz.: Boba ragana pjausto mažą vaiką ir ėda LP II 269 (Nm); O tos raganos, kad tik kokį, būdavo, keleivį pagauna, tai peni ir kepa LP IV 184 (Br); Pakrapštė [ragana] už ųando – ir išvertė galvą ųmogaus su ausuotine kepure OPS 445. Tai vis raganos kanibalizmo „įrodymai“ iš to paties Vakarų Lietuvos arealo. Šiam neigiamam moteriškajam personaųui labai būdinga vartoti ir folkloro formules, kurių gausiai randame vakarų aukštaičių plote užrašytose pasakose, pvz.: Saldi gardi Jonuko mėselė! LP II 279 (Mr); Pasivalgiau Jurgučio mėselės, atsigėriau sriubelės! LP II 274 (Vlkv); Iškišk pirštelį, a riebi mėselė? Snt. Panašūs faktai dar kartą patvirtina, kad populiarūs frazeologiniai junginiai gali koreliuoti su konkrečioje teritorijoje paplitusiais folkloro tekstais bei juose vartojamais posakiais.

§ 20. Kitų valgių pavadinimų mus dominančiuose frazeologizmuose pasitaiko rečiau. Iš Debeikių (Anykščių raj.) žinomas posakis Kai man, tai *nieko nereikia kaip šventam Petru: nei raguoliai kept, nei patelnia tept*. Pirmiausia čia matome humoristinę aluziją į Petro šventumą: jam tolimi ir svetimi buities dalykai. Žodis *raguoliai* pavartotas reikšme „blynai“: juos kadaise keptavo didelius, per visą keptuvę, kurią tik patepdavo lašiniai ar kitokiais riebalais (Samulionytė 1995, 305)²⁴. Čia šv. Rašto realijos glaudžiai susipynusios su kaimo buities dalykais: tai ir lemia pasakymo komiškumą bei patrauklumą. Keliuose tradiciniuose pasakojimuose minima, kad blynus mėgsta ir neigiamieji mitologiniai personaųai: velniai, raganos, pvz.: Velnias norėjęs pavogti iš bobos blynų JB I 192 (Km); Duok visiem velniam po biskį blyno, o Leciperiui duok cielą blyną LP I 324 (Pjv); Įeina ton pirkelėn – ogi ragana krosnį kūrena ir blynus kepa StŽ 129 (Dv). Lyginamuosiuose frazeologizmuose pasitaiko ir tradicinio žemaičių *vėdaro* – keptos kruopinės dešros su krauju pavadinimas: Ko *veizi kaip velnias į vėdarą?* Vėdaras bus čia pakliuvęs bene dėl savo juodumo: su velniu paprastai siejami juodi daiktai: degutas, suodžiai, juodi drabužiai, juodi pinigai ir pan.

§ 21. Dialektinėje frazeologijoje greta mitologinių personaųų pavadinimų kartais randame ir karčius ar sūrius dalykus: druską, prieskonius, pvz.:

²⁴ Plg. kupiškėnų dainelę apsileidusioms merginoms pajuokti: Kai ją kelia motinytė ryto blynų kepti, ji nežino, katrą pusę patelnios patepti KS 297.

Kaip velnias sėdo į pipirus „pakliuvo į nemalonią padėtį“²⁵, *raganių druska* „burtams vartojama užkalbėta druska“. Tai sietina su bendra tendencija velniškas galias priskirti atriems, kartiems, svaiginantiems rūkalams, alkoholiniams gėrimams, psichotropinių medžiagų turintiems augalams, grybams ir pan. (plg. Vėlius 1987, 40). Druska konservuoja maistą, turi baktericidinių savybių, todėl nieko stebėtina, kad ji tokia populiari burtuose bei liaudies medicinoje kaip apsaugos nuo piktybių jėgų priemonė, pvz.: Raganai druska akysa, akmuo dantysa! LUŠ 62 (Dg); Druska į akis, akmuo į dantis! LUŠ 62 (Ml); Druska tau akysna, nuodėgulys dantysna! JB IV 275 (Žsl). Tai tradicinė burtų formulė, vartojama norint apsisaugoti nuo vadinamojo nužiūrėjimo – žmogaus (ypač mažo vaiko) ar gyvulio susargdinimo „blogų akių“ žvilgsniu²⁶. Įdomi detalė: mitologinių personažų valgis dažnai taisomas be druskos: Kad ir geriausias [raganų] valgis, ale nieks nesūdyta LPĮ III 369 (Vlkv). Nesūdyto valgio velnias reikalauja jau minėtose suomių bei ukrainiečių pasakose (žr. 8 ir 15 išnašas).

§ 22. Pagaliau lieka paskutinis pluoštelis šios leksinės-semantinės grupės pavyzdžių: tai frazeologiniai junginiai, kuriuose vartojami vidurdienio bei vakaro valgio pavadinimai: *piētūs*, *vakariēnė*, *večērė*. Įdomu, kad dažnai čia turimos galvoje vėlių vaišės: tas, kuris eina pietų pas Abraomą ar *rymotinėlį* (rūpintojėlį, kitaip sakant, Dievą), aišku, jau nebe šios žemės gyventojas. Greta pasakymų *nuėjo prie Abraomo ant pietų* „numirė“; *pas rymotinėlį nueiti ant pietų* „mirti“; *Važiuok pas velnią ant pietų!* „gauk galą, nutrūk sprandą“ turime ir savotišką laukuviškių frazeologizmą Plaukai stati stovi – *danguj skerstuves junta*: jei plaukai stati stovi iš didelio pavojaus baimės, gal verta tikėtis ir dangiškų skerstuvų. Visi minėtieji posakiai atspindi pažiūras į pomirtinį gyvenimą: velioniui kaip ir gyvųjų pasaulyje reikės valgyti. Šitaip manydami, žmonės stengiasi velionį aprūpinti maistu, įvairiais kasdieniniais reikmenimis, vildamiesi, kad šie pravers aname pasaulyje, pvz.: Karstan dėdavo duonos abrakėlį, degtinės buteliuką, jei

²⁵ Plg. dar rusų pasakymą чертова перечница „sena, bjauri, bambanti moteris“ FSS-RJ 317.

²⁶ Labai panašių formulių randame ir rusų užkalbėjimuose nuo „blogų akių“ (от сглаза), pvz.: Соль в шары, железо – в зубы RZZ 315; Завидящему да озевавшему в один глаз песку, в другой – соли RZZ 315.

gyvas būdamas mėgdavo išgerti, o pypkoriais dėdavo pypkelę ir tabokos kapšiuką JB V 166 (Kp). Taip elgiamasi dėl keleto priežasčių: 1) kad numirėlis turėtų kuo pasistiprinti, 2) kad jis greičiau nuprastų nuo žemiškų dalykų; 3) kad velionis neišneštų gyvųjų dalios (Miljus 1990, 225). Vėlės vaišinamos ir per kalendorines šventes: Kūčių vakare, Visų Šventųjų dieną, pvz.: Kūčių vakarą meilindavo dvasias: pridėdavo pilną stalą visokių valgių ir palikdavo per naktį LKŠ 22 (Pin); Seniau primušdavo kiaušinių, prikepavo pautienės ir Vėlinių naktį nešė maitinti ant kapų dūšias LKŠ 284 (Kt)²⁷.

§ 23. Dievo kvietimo į dangiškąsias vaišes motyvą randame pasakos-legendos siužete, kuris užrašytas Rytų Lietuvoje, Jūžintuose (Rōkiškio raj.): Aš pas tave buvau keturius kartus ant pietų. Dabar gi prašau tave, kad an man' ateitum ben kartą LPII 286 (Jž). Pasakos pabaigoje paaiškėja, kad ši kelionė reiškia herojaus mirtį: lygiai tokią pat simboliką matome ir mus dominančiuose frazeologizmuose²⁸. Dangiškųjų pietų motyvas ryškus ir vaikų tautosakoje, tradiciniuose boružės kalbinimuose, pvz.: Lėk, lėk, poružkėle (boružėle), paklausk Dievą, kada pietūs bus! Snt; Barbut, barbut, lėk į dangų, klausk močiutės, ar jau pietūs Juod Kn 90 (Maž. Lietuva)²⁹. Kartais pasakose bei tikėjimuose dangaus bei pragaro „menu“ nusakomas smulkiau. Tokiems epizodams paprastai netrūksta subtilaus humoro, pvz.: Kareivis puolė ir įpuolė į dangų. Ir dabar barankas danguje

²⁷ Panašiai ir mūsų artimiausi kaimynai latviai mirusiųjų vėles tradiciškai vaišina mėsa, koše, sūriu ir kitais valgiais. Jeigu valgant maisto netyčia nukrenta žemėn, jo nebekelia, nes tai – mirusiojo dalis. Toks laidotuvių paprotys yra labai senas: jo laikėsi jau senovės graikai (Šmitas 2004, 85). Slavams labai būdinga Kūčių vakarą kviesti prie stalo ne tik mirusiuosius, bet ir kitus personažus: Dievą, šventuosius, velnius, raganas, personifikuotas gamtos stichijas (šaltį, vėją, debesį), įvairius, paprastai nemalonių gyvūnus: vilkus, meškas, gyvates, net blakes ir tarakonus (Vinogradova, Tolstaja 1995, 185).

²⁸ Daug kur žinoma pažiūra, kad mirtingasis, pakliuvęs į mitinių būtybių, pvz., fėjų, pasaulį, neturi ragauti jokio maisto, nes kitaip nebegalės grįžti į šią žemę JB II 119.

²⁹ Kartais apie būsimas vaišes danguje sprendžiama ne iš gyvūnėlio elgesio, bet iš gamtos reiškinių, pvz., vaivorykštės spalvų: „Koki tau dermės juosta patink: balta, raudona, geltona, žalia, mėlyna, vyšniava ar tamsi?“ Kokią kas nežinovai atsako sau patinkamą: žalią ar raudoną ir t. t., klausėjis sako: „Man balta. Tai aš baltą duoną danguj valgysiu, o tu žalią ar raudoną“ Juod Kn 235 (Grz).

tebegrauzia LTs IV 169; Tėvai sakydavo, kad danguj valgo saldų pieną su baranka, o pekloj – karštus akmeninius kleckus, retsykais duoda rūgšto pieno su rūgščiu agurku MŽenkl 87 (Šd).

§ 24. Kaip matome, pragare valgis yra kankinimo priemonė. Ne veltui Vilkaviškyje užrašytas pasakymas *velnio vakarienę užvirti* reiškia „sukelti nesantaiką, vaidus, nemalonumus“. Kokia gi ta velnio vakarienė tautosakos tekstuose? Reikia pripažinti, kad šiurpoka: Ta mergelė padėjo anam [Licipieriui] večerę tų piktvarlių ir isboną smalos gerti Rt; Kaip ji nor valgyt, mato vienas varlių bei repečkų kinkas TDr III 58 (Maž. Lietuva); Kai kūreni lauke ugnį, tai negalima [vakare] palikti išdraskytą ugniakurą, nes tada velniai kepa varles JB IV 250 (Slk)³⁰. Toks egzotiškas velnio valgis pabrėžia jo kitoniškumą, demonišką prigimtį. Apskritai, reikia pasakyti, kad pagrindinė velnio funkcija, atėjusi iš krikščioniškos religinės tradicijos – kankinti pragare nusidėjėlius, virinti juos smalos katile – nesunkiai asocijuojasi su valgio taisymu – vakarienės, pietų virimu. Tai išryškėja tiek pasakojamojoje tautosakoje, tiek ir dialektinėje frazeologijoje, kuri, kaip matome, ir čia yra kultūriškai motyvuota.

§ 25. Frazeologizmų su gėrimų pavadinimais grupė palyginti negausi. Ją sudaro tik 19 posakių, pvz.: *Prispėjo* (priebrendo) *kap raganos alus* Prs; Čia tau *ne raganos alus* Bgs „sakoma dirbančiam sunkesnę darbą“; Pas mane *kap pas viedmą alus* DrskŽ „nepabaigiami darbai“; Tai *išdegė darbas, kaip raganai alus* LTs V 368 (Vrn); *raganos daro alų* Žg „kyla rūkas“; *geras pas Abraomą an alaus* Dbg „senas, paliegęs, arti mirties“; Gyvensi, *kol Dievas pašauks iš vienos bačkos su Abraomu alaus gerti* KrvP „mirsi“; *alų gerti pas Abraomą* Gž „būti mirusiam“; *važiuos pas Abraomą alaus gerti* KrvP (Vlk); *važiuos pas Abraomą ant alaus* KrvP (Dv); *Abraomo alus padarytas* LzP „miręs“; *Ant veido velnias degtinę šinkavo* KrvP (Vlkv) „sakoma apie raupuotą žmogų“; *Teraunie budeliai visas tavo užgertuves ar pragertuves ir tenusigabenie savo arielką nuo žemės atgal į savo pragarus* Vaižg; *Pas Abraomą ant arbatos* LPP I 90 (Jnš) „sakoma apie mirusį“; *velnio sula rš* „naminė degtinė“; *velnio skystimas* „degtinė“ trš;

³⁰ Rusai turi tikėjimą, kad šeimininkei negalima palikti neplautų indų ant stalo, nes velnias ateisias vakarieniauti (Š e j n 1902, 345).

velnio lašai Krš „degtinė“; *velnio pamazgos* rš „degtinė“; *velnio pamazga* V. Krėv „netikęs žmogus“.

Š 26. Kaip matyti iš pavyzdžių, mus dominančiuose frazeologiniuose junginiuose su mitinių būtybių pavadinimais dažniausiai minimi svaigieji gėrimai: *alūs, degtinė (arielkà)*, tačiau pasitaiko ir kitų gėrimų ar šiaip kokių buitinių skysčių pavadinimų: *arbatà, sulà, lašai, pãmazgos*. Nieko stebėtina, kad alus ir degtinė siejami su mitinėmis būtybėmis: jie sukelia tam tikrą psichinę būseną, o tai yra mitologiškai reikšminga, nes, senu įsitikinimu, padeda bendrauti su dvasių pasauliu (Vėlius 1987, 40). Alus Lietuvoje geriamas daug seniau negu degtinė, todėl jis reikšmingesnis ir mūsų tradicinėje kaimo kultūroje. Vadinamasis sambarinis alus būdavo daromas bendroms viso kaimo vaišėms, kurios vykdavo svarbių agrarinių švenčių metu. Jo netrūkdavo ir per šeimos šventes – gimtuves, krikštynas, vedybas, šermenis. Palyginti neseniai dar praktikuotas ir bet kokio ekonominio sandėrio užgėrimas – vadinamosios magaryčios (Vyšniauskaitė 1989, 97t.; Dundulienė 1982, 259). Degtinė buityje plačiau paplinta nuo XVI a., pamažu išstumdama anksčiau vartotą midų. O štai arbata – visai naujas gėrimas: dar XX a. pirmaisiais dešimtmėčiais pirktinių arbatžolių arbatos duodavo tik svečiams (Dundulienė 1982, 178–179)³¹.

Š 27. Pirmiausia minėtini keli veiksmožodiniai palyginimai, užfiksuoti pietų aukštaičių plote: Drūskininkuose, Varėnojė, Pūnske: Pas mane *kap pas viedmą alus*; Tai *išdegė darbas, kaip raganai alus*; *Prispėjo kap raganos alus*. Jų visų vartojimas palyginti artimose vietovėse verčia manyti, kad Bagaslaviškyje (Širvintų raj.) užrašytas pasakymas Čia tau *ne raganos alus* veikiausiai naujesnis, išvestinis. Tokie posakiai – interdialektinis dalykas: kartais jie nukeliauja gana toli nuo savo atsiradimo vietos. Mus dominančių palyginimų kilmė veikiausiai folklorinė. Manytume, kad jie turi

³¹ Modernių gėrimų – arbatos ir kavos itin vengė rusai sentikiai: Чай проклят на трех соборах, а кофе на семи; Кто пьет чай, отчаявается от Бога; кто пьет кофе – налагает ков на Христа (Dal' 1989, 35). Čionai matome savitą etimologinės magijos atvejį. Apie etimologinę magiją ir jos vaidmenį slavų ritualiniuose tekstuose žr., pvz., Tolstaja, Tolstaja 1988, 261. Rusų tradicinėje kultūroje velnias laikomas arbatos ir vyno išradėju SD I 165.

tiesioginį ryšį su § 11 aptartais antalieptiškių bei dusetiškių posakiais, kuriuose minimas raganos ragaišis. Labai artima ir jų reikšmė: ir vienu, ir kitu atveju turimas galvoje greitas, ne itin vykusiai atliktas darbas. Alų, daromą iš stebuklingai greitai užaugusių miežių, padedant moteriai burtininkei, randame ir pasakojamojoje tautosakoje, pvz.: „Dabar turėsi man apsėti lauką miežiais, išauginti, nupjauti, surišti ir alų padaryti, duodu laiko aš tik vieną parą“. Jaunikaitis labai persigando, kad tiek mažai laiko davė, ir verkia. Atėjo šita panelė ir jam liepė taip pat daryti, kaip ir pirmą kartą PKT I 14 (Pn).

§ 28. Žagārėje užrašytas frazeologizmas *Raganos alų daro* veikiausiai bus atsiradęs kiek kitokiomis aplinkybėmis, nors neatmestinas ir jo ryšys su jau minėtais tradiciniais palyginimais. Turime ne vieną tos pačios reikšmės „kyla rūkas“ frazeologinį sakinio formos junginį, pvz.: *Laumės večerę verda* Kl; *Zuikiai šnapšę verda* End; *Laumė pečių kūrena* Tvr; *Zuikiai pirtį kūrena* Trk. Skirtingi jų variantai atsiranda dėl komponentų kaitos. Matyt, taip bus atsitikę ir su Žagārės variantu. Nepamirština ir tai, kad šiame krašte salyklinis alus labai populiarus³². Kaip ant žemės, taip ir danguje ar pragare: Šiaurės Lietuvos sakmėse bei pasakose Dievas ir velnias irgi nevengia tokio darbo, pvz.: *Ponas Dievs padarė dvylika pūrų alaus ŠLP 193 (Grz)*; *Dyvinu spasabu bernis [velnias] pabudavojęs tam gaspadoriui bravarą ir padaręs alų ŠLSP 57 (Grz)*; *Kad reikėjo dalyties [alų], velnias neėmė skystimų, bet grobė tuojaus už tirštumus, kurie paliko kubile LTR³³*.

§ 29. Frazeologiniai junginiai *Važiuos pas Abraomą ant alaus*; *Važiuos pas Abraomą alaus gerti* veikiausiai yra visoje Lietuvoje gerai žinomų po-

³² Pridursime, kad juo mėgsta vaišintis moteriškieji mitologiniai personažai: Šeimynai išsivanojus, pirtyje maudydavosi laumės. Alaus viso neišgerdavo. Jo likučius išlaistydamo kampuose laumėms pasilinksminti (Šl i a v a s 1985, 72).

³³ Ir latvių tautosakoje *Dievs dara alu* „Dievas daro alų“ (Š m i t a s 2004, 23). Švedų folklore trolių pavogta moteris iš žmonių vagia jiems alų JB I 201. Rusų pasakoje velnias Griška pats daro alų (D a l' 1996, 89), o smulkiosios tautosakos tekstuose jis padeda žmogui tokiaame darbe, pvz.: *Варил черт с москалем пивом, да и от солоду отрекся* (D a l' 1989, 289). Apskritai, rusų supratimu, tiek aluje, tiek ir vyne visada slepiasi velnias, todėl prieš gerdamas turį taure peržegnoji. Žinoma, velnias įsikrausto ir į geriantį žmogų (V i n o g r a d o v a 2000, 292).

sakių *pas Abraomą išvažiuoti* Krš; *pas Abraomą nuvažiuoti* Čb; *pas Abraomą važiuoti* Pš išplėstiniai variantai. Tų plėtinių gali būti įvairiausių, plg.: *Avelių ganyti pas Abraomą nuėjo* Šd; *pas Abraomą autų skalbti važiuoti* Slv; *Greit važiuos pas Abraomą pančiakas džiovinti* KrvP (Al). Visais šiais atvejais tikslo aplinkybė reiškia daugiskaitos kilmininko ar galininko ir bendraties konstrukcija: *autų skalbti*, *avelių ganyti*, *pančiakas džiovinti* – analogiškai sakoma ir *alaus gerti*. Nors pats pasakymas, kuriame minimas biblinis protėvis Abraomas, nelietuviškos kilmės, plėtiniai atsiradę jau lietuvių kalbos dirvoje. Naujesni, autorės nuomone, yra pasakymai *Abraomo alus padarytas*; *Geras pas Abraomą ant alaus* – eliptinė konstrukcija arba *kol Dievas pašauks iš vienos bačkos su Abraomu alaus gerti* – savotiška išplėtinė konstrukcija – folkloro formulė, „sudurstyta“ iš kelių frazeologinių junginių. Neužmirština, kad alus – tradicinis šermenų gėrimas, tikriausiai todėl jis nesunkiai asocijuojasi su protėviu Abraomu, plg.: Laidotuvininkus sodina už stalo ir vaišina – valgydina ir girdo alumi bei degtine LB V 178 (Pd); Dalija jo žmona po gryčių pagrabaujantiems alų JB IV 27 (Rm). XVI–XVIII a. alaus ašotį dėdavo į kapą per laidotuves (Miljus 1990, 226)³⁴. Folkloro tekstuose prie šermenų alaus darymo kartais prisideda ir mitinės būtybės, pvz.: Tik akis sumerkė, štai velnias atėjo pas jį. „Pasiimk pinigus [užkeiktus], mums reikia katilo tavo tėvo pakasynom alus daryti“. Anas neėmė JB IV 102 (Ds).

§ 30. Kaip matyti iš mūsų turimų pavyzdžių, dialektinėje frazeologijoje labai dažnai velnias siejamas ir su modernesniu gėrimu – degtine. Antai, Vilkaviškio apylinkėse apie negražų, rauplėtą žmogų sakoma *Ant veido velnias degtinę šinkavo*. Velnią, šinkuojantį, t. y. pilstantį žmonėms svaigiuosius gėrimus³⁵, dažnai matome sakmėse ir pasakose, pvz.: Velniai

³⁴ Ir latviai degtinės arba alaus tradiciškai dėdavo į karstą. Gerdami alų per šermenis, nuliedavo ir mirusiajam lašelį žemėn (Šmitas 2004, 81–85).

³⁵ Velnias mėgsta geriančių žmonių draugiją. Smulkiosios tautosakos tekstuose jis ne tik gundo dar išgerti, bet ir taikosi įsikurti girtuoklio namuose, pvz.: Girtuoklis pagiriojas – velnias dar vieną čerkutę jam pakiša KrvP (Lp); Degtinė į namus – velnias kampan KrvP (Al). Rusų folklore velnias rūpinasi, kad degtinės netrūktų girtuoklio kraujyje: Уродился детина кровь с молоком, да черт горелки прибавил (Dal’ 1989, 277). Vokiečių girtuokliai sako, kad kiekviena neišgerta stiklinė esanti auka velniui (Tajlor 1989, 483).

duoda jam tabako ir šnapso, žalnierius geria ir rūko LP II 86 (Nm); Pribuvę velniai į gūžynę šokdavo su merginom, girdydavo jas degtine ir alum LP II 110 (Dkš); Vakaro atejo velnias an muzikantą persiprašytų. Atanešė puskvortę degtinės ir čestavojo muzikantą LP I II 271 (Jž). Įdomi ir Vaižganto kūrybiškai išplėtota tradicinio keiksmo formulė *Teraunie budeliai visas tavo užgertuves ar pragertuves ir tenusigabenie savo arielką nuo žemės atgal į savo pragarus*. Autorius čia savotiškai improvizuoja, remdamasis tradicinės kaimo kultūros stereotipais bei įvaizdžiais. Visiems žinoma, kad degtinė – pragariškos kilmės gėrimas, o velnias – jos išradėjas, pvz.: Tas velnias ėmė rugių raugyt, virt puodynė[je] ir padarė arielką OPS 407; Velnias sėdi ir varo arielką Aps; Velnias, išradęs pradžių arielkos, nuvė[jo] in peklą OPS 401. O štai „nekaltas“ eufemizmas *arbatà* joniškėčių pasakyme *Pas Abraomą ant arbatos*³⁶ – aiškus *alaūs* substitutas (plg. *pas Abraomą ant alaus*). Eufemistinės prigimties yra ir frazeologizmai *velnio sula*, *velnio skystimas*, *velnio lašai*, vartojami „degtinės“ reikšme. O tos pačios reikšmės pasakyme *velnio pamazgos* galima įžvelgti disfemizacijos tendenciją.

§ 31. Baigiant šį straipsnį, reikėtų trumpai akcentuoti kelis pagrindinius dalykus. Norint susekti folklorinę frazeologinio junginio kilmę, kartais negana pasikliauti tik jo leksine sudėtimi: čia praverčia platesnis folklorinis bei etnologinis kontekstas, ypač tais atvejais, kada pavyksta nustatyti vienokį ar kitokį pasakojamojo folkloro epizodą, motyvuojantį mums rūpimą posakį, plg. *Suplojo kaip ragana ragaišį; prispėjo kaip raganos alus*; Bagotam ir *velnias patirština košę* ir pan. Kitais atvejais viename posakyje yra glaudžiai susipynę savi ir skolinti elementai, kuriuos atskirti ne taip jau paprasta. Naujesni paprastai esti tie elementai, kuriuos galima vienaip ar kitaip susieti su būdingais vietos buitės, papročių ar folkloro bruožais, plg. *Šventa Ona skystaplādė*; *Važiuos pas Abraomą alaus gerti* ir pan. Kaip matome, frazeologiniai junginiai, kuriuose greta mitologinių personažų minimi valgių bei gėrimų pavadinimai, įvairiapusiškai atskleidžia lietuvių dialektinės frazeologijos sąsajas su senąja tradicine kaimo kultūra.

³⁶ Tiesa, kartais ir pats velnių viršininkas, demonstruodamas poniškas manieras, geria arbatą, pvz.: Ir Jonas padavė pyragus Lipicieriu, kuriuos abudu paskui valgė prie arbatos LP I III 64 (Nm).

«БОЖИЙ ПИРОГ» (ВЕЩИ МИФОЛОГИЧЕСКИХ ПЕРСОНАЖЕЙ ВО ФРАЗЕОЛОГИИ: ЕДА И ПИТЬЕ)

Резюме

Настоящая работа является продолжением предыдущей статьи, см. (Jasiūnaitė 2007) и вместе с ней относится к циклу исследований, посвященных этнолингвистическому анализу литовской диалектной фразеологии. В статье с этнолингвистической точки зрения описаны две лексико-семантические группы фразеологических единиц: 1) фразеологизмы, в состав которых вместе с названиями разных мифологических персонажей входят и названия традиционных литовских блюд; 2) фразеологизмы, в которых вместе с названиями мифических существ употребляются названия традиционных напитков. Анализ показал тесную связь между литовской диалектной фразеологией и разными явлениями народной культуры.

LITERATŪRA

Balys Jonas 1998, Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose, In t. p. aut., *Raštai 1*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 33–104.

Buračas Balys 1993, *Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius: Mintis.

Dal' 1989 – Владимир И. Даль, *Пословицы русского народа 2*, Москва: Художественная литература.

Dal' 1996 – Владимир И. Даль, *О повериях, суевериях и предрассудках русского народа*, Санкт-Петербург: Литэра.

DS – *Dictionary of superstitions*, ed. by Iona Opie and Moira Tatem, Oxford: Oxford University Press, 1990.

Skrodenis Stasys (red.) 1971, *Dubingiai*, Vilnius: Vaga.

Dundulienė Pranė 1982, *Lietuvių etnologija*, Vilnius: Mokslas.

Durkheim Émile 1999, *Elementarios religinio gyvenimo formos*, Vilnius: Vaga.

FSRJ – *Фразеологический словарь русского языка*, отв. ред. А. И. Молотков, Москва: Русский язык, 1986.

FTBI – *Folk-tales of the British Isles*, ed. by James Riordan, Moscow: Raduga Publishers, 1987.

FŽ – Jonas Paulauskas (red.), *Frazeologijos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001.

Galvydytė Egidija 1996, Tradicinis valstiečių maistas, In Venantas Mačiekus (ats. red.), *Sintautai. Žvirgždaičiai*, Vilnius: Vakarinės naujienos.

Gudavičius Aloyzas 2000, *Etnolingvistika*, Šiauliai: Šiaulių universitetas.

- Jasiūnaitė Birutė 2002, „Gužutis vaiką parnešė!“ (Nepaprasta žmogaus kilmė frazeologijoje), *Baltistica* 36(2), 277–297.
- Jasiūnaitė Birutė 2006, *Medžias* Rytų Lietuvos folkloro formulėse, *Baltistica* 41(2), 265–281.
- Jasiūnaitė Birutė 2007, „Velnio kėdė“ (Mitologinių personažų aplinka frazeologijoje: namai, sodyba, bažnyčia), *Baltistica*, 42(1), 265–281.
- Jasjunaite 2005 – Бируте Ясюнайте, «Формула невозможного» в литовской фразеологии, *Мова і культура*, випуск 8, том 5, Київ, 16–21.
- JB – Jonas Balys, *Raštai* 1–5, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998–2004.
- Juod Kn – Jonas Basanavičius (sud.), *Juodoji knyga*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004 (Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka 12).
- Končius Ignas 1996, *Žemaičio šnekos*, Vilnius: Vaga.
- KPP – *Курдские пословицы и поговорки*, сост. Ордихане Джалил и Джалиле Джалил, Москва: Главная редакция восточной литературы, 1972.
- KS – Elvyra Dulaitienė, *Kupiškėnų senovė*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros I-kla, 1958.
- LD – Norbertas Vėlius (sud.), *Laumių dovanos*, Vilnius: Vaga, 1982.
- LKŠ – Jonas Balys, *Lietuvių kalendorinės šventės*, Vilnius: Mintis, 1993.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20, Vilnius, 1941–2002.
- LLP – Jurgis Dovydaitis (sud.), *Lietuvių liaudies pasakos*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros I-kla, 1957.
- Lukminienė Regina 2006, Kėdainiečių mintys apie mirtį, *Šiaurės Atėnai* 40, 10.
- LUŠ – Daiva Vaitkevičienė (sud.), *Lietuvių užkalbėjimų šaltiniai: elektroninis sąvadas* (LLTI spaudai rengiamas leidinys).
- Marcinkevičienė Nijolė 1998, *Pavarėnis*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.
- Maslova 1997 – В. А. Маслова, *Введение в лингвокультурологию*, Москва: Наследие.
- Miljus 1990 – Вацис Милюс, Ритуальная пища литовцев на похоронах и поминках, In *Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд*, Москва: Наука, 225–228.
- Mokienko 1973 – Валерий М. Мокиенко, Историческая фразеология: этнография или лингвистика?, *Вопросы языкознания* 2, 21–34.
- MR – *Мифологические рассказы русского населения Восточной Сибири*, отв. ред. Р. П. Матвеева, Новосибирск: Наука, 1987.
- MŽenkI – Nijolė Marcinkevičienė (sud.), Mirties ženklai, *Liaudies kultūra* 5, 2005, 81–87.
- Nikiforovskij 1907 – Н. Я. Никифоровский, *Свод простонародных в Витебской Белоруссии сказаний о нечистой силе*, Вильна: Тип. Н. Мац и К°.
- OPS – Jonas Basanavičius (sud.), *Ožkabilių pasakos ir sakmės*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.

- PKT – Eugenijus Urbonas (sud.), *Iš Panevėžio krašto tautosakos* 1, Panevėžys, 2003.
- PtP – Kazys Grigas 1987, *Patarlių paralelės*, Vilnius: Vaga, 1987.
- RPL – *Русские пословицы Литвы*, сост. Ю. А. Новиков и Т. С. Шадрина, Вильнюс: Vaga, 1992.
- RZZ – *Русские заговоры и заклинания*, ред. В. П. Аникин, Москва: Изд-во Московского университета, 1998.
- Sabaliauskas Algirdas 1990, *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius: Mokslas.
- Samulionytė Janina 1995, Kaimiečių stalo indai ir įrankiai, In *Dieveniškės*, Vilnius: Mintis, 295–310.
- SD – *Славянские древности* 1–2, отв. ред. Никита И. Толстой, Москва: Международные отношения, 1995–1999.
- Senvaitytė Dalia 2006, Psichotropiniai augalai lietuvių tradicijoje, *Liaudies kultūra* 4, 21–25.
- Stundžia Bonifacas 1979, Keli Tauragnų šnektos mažmožiai, *Kalbotyra* 30(1), 89–90.
- StŽ – Kostas Aleksynas (sud.) 1985, *Stebuklingas žodis*, Kaunas: Šviesa, 1985.
- Šejn 1902 – П. В. Шейн, *Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края* 3, Санктпетербург: типогр. Императорской АН.
- Šliavas Juozas 1985, *Žeimelio apylinkės*, Kaunas: Šviesa.
- ŠLSA – Norbertas Vėlius (sud.) 1975, *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*, Vilnius: Vaga, 1975.
- ŠLSP – Norbertas Vėlius (sud.), *Šiaurės Lietuvos sakmės ir pasakos*, Vilnius: Vaga, 1985.
- Šmitas Pēteris 2004, *Latvių mitologija*, Vilnius: Aidai.
- Tajlor – Эдвард Б. Тайлор, *Первобытная культура*, Москва: Изд-во политической литературы, 1989.
- Tolstoj, Tolstaja 1988 – Никита И. Толстой, Светлана М. Толстая, Народная этимология и структура славянского ритуального текста. In *X Международный съезд славистов. Доклады сов. делегации*, Москва, 250–264.
- Tūkstantis ir viena naktis* 6, Vilnius: Alma littera, 1995.
- TvrK – Danas Kaukėnas (red.), *Tvėrečiaus kraštas*, Vilnius: Diemedis, 2001.
- VES – *Восточнославянский этнолингвистический сборник*, отв. ред. А. А. Плотнокова, Москва: Индрик, 2001.
- Vėlius Norbertas 1987, *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis*, Vilnius: Vaga.
- Vinogradova 1992 – Людмила Н. Виноградова, Общее и специфическое в славянских повериях о ведьме, In *Образ мира в слове и ритуале*, Москва: Наука, 58–73.
- Vinogradova 2000 – Людмила Н. Виноградова, *Народная демонология и мифоритуальная традиция славян*, Москва: Индрик.
- Vinogradova, Tolstaja 1995 – Людмила Н. Виноградова, Светлана М. Толстая, Ритуальные приглашения мифологических персонажей на рождественский ужин: формула и обряд, In *Малые формы фольклора*, Москва: Наука, 166–197.

Vyšniauskaitė Angelė 1989, Gėrimas lietuvių liaudies ritualuose ir kova su girtavimu, In *Ritualas. Blaiovybė. Kultūra*, Vilnius: Mintis, 95–123.

Vosylytė Klementina 1977, Lyginamieji frazeologizmai su religiniais vaizdiniais ir realijomis, In *Žmonės ir religija*, Vilnius: Vaga, 201–229.

Zanž – *Zanavykų žodynas* 1–3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003–2006.

Birutė JASIŪNAITĖ
Baltistikos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT–01513 Vilnius
Lietuva
[birute.jasiunaite@flf.vu.lt]